

Què ens queda d'Ignacio Ellacuría

Suplement del Quadern núm. 164 de CiJ - (n. 200) - Desembre, 2009
R. de Llúria, 13, 08010 Barcelona - tel. 93 317 23 38, fax 93 317 10 94
info@fespinal.com - www.fespinal.com

Ja fa vint anys de l'assassinat d'Ignacio Ellacuría perpetrat per l'exèrcit salvadorenc la matinada del 16 de novembre del 1989 al campus de la UCA (Univesitat Centreamericana) d'El Salvador. Al costat d'Ellacuría, jesuïta basc, nacionalitzat salvadorenc, van morir també els seus companys jesuïtes Segundo Montes, Ignacio Martín-Baró, Amando López, Juan Ramón Moreno i Joaquín López, i dues dones (una treballadora domèstica, Elba, i la seva filla Celina Ramos), ambdues refugiades a la residència de la comunitat en aquells dies de toc de queda.

Durant aquests vint anys, la figura d'Ignacio Ellacuría, lluny de minvar, no ha parat de créixer, fins a ser reconegut aquest religiós jesuïta com un dels grans cristians del segle XX, un dels grans filòsofs espanyols i un dels teòlegs més innovadors del postconcili. Què ens en queda, però, vint anys després de la seva mort?

Ellacuría i els màrtirs de la UCA

Als anys 60 i 70 del segle passat, a Amèrica Llatina hi havia, i segueix havent-hi, unes desigualtats econòmiques

enormes fruit de segles de colonialisme. Hi havia, i ja no hi són, un grapat de dictadures militars que avortaven qualsevol intent de canvi estructural. La política exterior dels Estats Units donava suport explícitament tant a les multinacionals que espoliaven bona part de les riqueses del subcontinent com als governs que consentien aquell espoli a canvi de beneficis privats. A la societat civil van sorgir moviments de protesta arreu, inicialment pacífics, i a l'Església va sorgir la teologia de l'alliberament, que exposava que, atès que la fe cristiana és un anunci del Déu que desitja l'alliberament i la vida digna

per a tots els homes i dones, llavors, en una societat on hi ha injustícies estructurals, com era el cas de l'Amèrica Llatina, anunciar la fe cristiana passava per analitzar les estructures d'opressió i participar en la seva transformació. Tant el moviment de defensa dels drets civils com la teologia de l'alliberament van rebre com a resposta una repressió sagnant: 75.000 morts a El Salvador, 200.000 a Guatemala, milers de desapareguts a l'Argentina i a Xile, i una llarga llista de massacres.

Ignacio Ellacuría va ser un dels principals líders de la teologia de l'alliberament. Com a rector de la UCA va defensar un model d'universitat que contribuís a analitzar de manera científica la realitat històrica i que donés suport als processos de transformació estructural. Va patir amenaces reiterades per part dels "esquadrons de la mort" (paramilitars d'extrema dreta), però no va abandonar el país, si exceptuem breus anades i vingudes a Espanya. Als anys 80, en plena guerra civil entre la guerrilla del FMLN (Frente Farabundo Martí de Liberación Nacional) i l'exèrcit, amb el suport de l'Administració Reagan-Bush, va fer de mediador per aconseguir la pau. Tot i que ell defensava la causa dels sollevats, considerava que al poble salvadorenc no li interessava una victòria de cap de les dues parts, sinó arribar a una pau justa, fruit d'un procés de negociació al qual va contribuir ell personalment fins al darrer dia de la seva vida. De manera paradoxal, la mort dels vuit màrtirs de la UCA va provocar que arribessin els Acords de Pau, entre 1991 i 1992. Ellacuría acostumava a dir que calia "fer-se càrrec de la realitat" (és a dir, entendre els conflictes històrics des de dins); "carregar amb la realitat" (caràcter ètic de la intel·ligència: fer que els conflictes històrics impregnassin la reflexió

intel·lectual), i "encarregar-se de la realitat" (caràcter *pràxic* de la intel·ligència: fer que la teoria il·lumini la praxi històrica). Acostumava a dir també que, mentre les causes profundes de la injustícia estructural llatinoamericana no fossin abordades exhaustivament, els conflictes violents ressorgirien de manera cíclica al subcontinent. Per això, la història no havia acabat encara.

Vint anys després, que en queda?

Un cristianisme adult

Amb Ellacuría i altres cristians de després del Concili Vaticà II, el cristianisme va recuperar la seva forma original, la de l'alliberament ofert per Déu a tots els homes, un alliberament que arriba a tots els dominis d'allò que és humà, inclòs el socioeconòmic i el polític, sense menystenir tampoc els aspectes personals i privats. Aquest cristianisme és un humanisme que entronca amb la Il·lustració (final del segle XVIII) i que, fins i tot, és més radical que els moviments històrics hereus d'aquesta: el liberalisme, el socialisme i el cientisme.

La refundació de la vida religiosa.

Dins del cristianisme, concretament dins de l'Església catòlica, la vida religiosa ha recuperat avui la seva forma primitiva: una vocació minoritària per aquells que tenen la pretensió de viure ja històricament alguns valors escatològics del Regne de Déu. Si la vida religiosa contemplativa (com la dels benedictins) transparenta una experiència espiritual de l'home, la de viure "*coram Deo*", davant de Déu, això és, davant d'allò més profund d'un mateix, la vida religiosa activa (com la dels jesuïtes) desplega l'experiència de Jesús, aquell que va viure de ca-

ra al Pare i centrat en els exclosos de la societat, a fi de donar vida allà on aquesta era negada. Ignacio Ellacuría va centrar la seva vida religiosa en el servei als pobres del país on vivia, a la regió centreamericana, al subcontinent llatinoamericà, en aquella realitat postcolonial denominada Tercer Món. Un dels cervells més privilegiats de la filosofia i de la teologia del segle XX, impel·lit per la seva vocació religiosa, va optar per servir la causa dels pagesos sense terra en aquell *Pulgarcito de América*, El Salvador. Ellacuría va contribuir, doncs, a refundar també la vida religiosa, a la qual va donar un sentit nou a l'albada del segle XXI.

La teologia històrica, una manera radicalment nova de fer teologia

La teologia de l'alliberament va suposar una novetat de gran importància dins la història de la teologia. La seva novetat residia tant en allò que era sistemàtic com en allò que era fonamental. En l'ordre de la *teologia sistemàtica*, la gran aportació de la teologia de l'alliberament va consistir a reinterpretar tot el missatge cristià en clau de soteriologia històrica: el cristianisme és l'anunci de la salvació de Déu oferta a tots els homes, una salvació que abraça tots els ordres d'allò que és humà (inclosos, com hem dit, el social i el polític) i que es realitza en la història: en la d'Israel (com a promesa), en la de Jesús (com a compliment) i en la de l'Església (com a desplegament). Aquesta salvació es fa història en forma d'alliberament. En un món de grans injustícies estructurals, l'anunci de la fe es concreta en el treball actiu a favor de la justícia, concretament a favor del canvi d'aquestes estructures injustes.

En l'ordre de la *teologia fonamental*, la teologia de l'alliberament va aportar una nova manera de fer teologia, que

Ellacuría va anomenar "teologia històrica". La teologia cristiana dóna raó de l'experiència de fe que molts homes han tingut en el Déu Pare revelat en l'home Jesús, experiència que es dóna en l'Esperit. Qui viu aquesta experiència se sent convidat a participar activament en la vida dels homes del seu temps i de la seva cultura. I això significa conèixer-los i, a la vegada, significa acollir les disciplines científiques que estudien l'home (les ciències socials) i la natura que l'envolta (les ciències naturals). Per això, la teologia ha d'estar en constant diàleg amb les ciències i no tancada en ella mateixa.

La teologia cristiana té un caràcter històric, ja que interpreta el present històric des de la Bíblia, i, al mateix temps, rellegeix la Bíblia des del present històric. Ara bé, aquest caràcter històric de tota teologia cristiana no li dóna un valor només particular, sinó també universal, ja que tota la salvació es dóna en cada fragment de la història humana, de la mateixa manera que la total autodonació de Déu es va donar en les històries particulars d'Israel i de Jesucrist i els seus deixebles.

Amb això, la pluralitat teològica no és simplement una possibilitat entre altres, sinó una característica intrínseca de la teologia cristiana, de la mateixa manera que la revelació de Déu a Israel i a Jesucrist no es va donar d'una sola vegada i per sempre, sinó que es va donant al llarg de la història, a través de múltiples i diferents vides humanes i a través de múltiples i diferents textos.

La teologia és llum, i la llum només il·lumina en la fosca. Per això, el lloc propi de la teologia és el de la foscor humana, allà on el que és humà és negat d'una manera o una altra. Ellacuría, en el context de l'Amèrica Llatina i del Tercer Món dels anys 1969-89, va parlar dels "pobres com a lloc teològic". Donem un pas més.

El lloc teològic és, en general, la foscor del que és humà, en qualsevol de les seves formes.

La funció alliberadora de la filosofia.

Ellacuría, a més de desenvolupar al costat de Xabier Zubiri la filosofia realista espanyola, que aquí no exposarem, va redescobrir la funció alliberadora del fet de filosofar com a tal, entroncant així amb Sòcrates. Tota filosofia seria ha de ser *crítica*, i això suposa que contribueix a desemmascarar les ideologies que dominen el pensament en cada moment històric; *fonamentadora*, funció que aporta les columnes sobre les quals troba suport la recerca de la veritat, i *creadora*, cosa que fa que la filosofia il·lumini, interpreti i transformi la realitat. I això ens porta a parlar de la universitat.

La funció social de la universitat

A la segona meitat del segle xx, en diferents latituds, les universitats van adoptar una funció ambivalent: eren llocs de rigorosa anàlisi social i de contribució a transformacions històriques, però, al ma-

teix temps, eren institucions que formaven els joves per col·locar-se amb èxit dins el sistema sense qüestionar-lo. Ellacuría va defensar que la universitat, a través de la seva triple dimensió docent, investigadora i de projecció social, es posés al servei immediat de tots els membres de la societat, i per això calia que consagrés totes les seves energies a l'estudi d'aquelles estructures que, per ser estructures, condicionen per bé o per mal la vida de tots els ciutadans. Deia Ellacuría que la universitat ha d'analitzar críticament aquestes estructures, ha de contribuir universitàriament a la denúncia i destrucció de les injustícies, i ha de crear models nous perquè la societat i l'Estat puguin posar-les en marxa.

Ellacuría ens ha aportat claus per entendre i transformar el món del segle XXI: ha situat l'experiència de fe en el cor de l'ésser humà, ha aconseguit articular la teologia amb les ciències modernes, i ha situat la teoria, que és anàlisi i interpretació, al servei de la praxi històrica de transformació.

José Sols Lucia¹

1. Eespecialista en el pensament d'Ignacio Ellacuría, és membre del centre d'estudis Cristianisme i Justícia, coordinador de la Càtedra d'Ètica i Pensament Cristià de l'IQS, Universitat Ramon Llull, Barcelona, i autor, entre altres estudis, d'*El legado de Ignacio Ellacuría* (Cristianisme i Justícia, Barcelona, 1998) i *La teologia històrica de Ignacio Ellacuría* (Trotta, Madrid, 1999).